

BUXORONING ESKI SHAHAR QISMIDAGI MAHALLALAR TARIXINI O'RGANISHDA XONLIKLAR DAVRI ME'MORIY OBIDALARINING AHAMIYATI

Fattullayev Farrux Fazliddin o'g'li

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro shahridaning tarixiy markazida xonliklar davrida qurildan me'moriy inshootlari va mahallalar tarixi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Buxoro shahri, tarixiy me'moriy inshootlar, mahallalar tarixi, Shayboniylar, Toqi Telpakfurushon, Toqi Zargaron, Toqi Sarrofon.

KIRISH

Buyuk Ipak yo'li chorrahasida joylashgan qadimiy Buxoro savdo-sotiq markazi sifatida jahonga dong taratgan. O'rta asrlardayoq o'zining timu-toqlari, o'ziga xos savdo rastalari bilan xorijlik savdogarlar e'tiborini tortgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "... Azaldan savdo yo'llari, madaniyat va sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan boqiy Buxoro, uning ko'pni ko'rgan, ilm-ma'rifat, dinu diyonat, bunyodkorlik borasida nom qozongan xalqi har qanday hurmat va e'tiborga munosibdir". Shuning uchun ham Buxoroning savdo-sotiq sohasidagi tarixi ham noyob .

"Dunyoda alohida bir elga, alohida bir yurtga bag'ishlab barpo qilingan yodgorliklar majmuasi kamdan-kam uchraydi. Buxoroi Sharif ayni shunday o'lkalar qatoriga kiradi." Shahrimizda shunaqa tarixiy obidalar borki, ularga o'xshashini hech qaysi musulmon davlatida uchratmaysiz. Arablar shaharni "Madina at tujjor" deb, ya'ni savdogarlar shahri deb ataganlar. Shuningdek, Buxoro shahrida savdo-sotiq ishlari o'ziga xos shaklda tashkil etilgan. Shaharda arxitekturasida juda noyob toq va timlar, turli savdo rastalari bo'lgan mahsulot xiliga qarab alohida bozorlar bo'lgan.

Hozirgi avlod ularning saqlanib qolgan qismini biladilar, xolos. Bizning maqsadimiz Buxoro shahridagi o'rta asr savdo-sotiq ishlari haqidagi ma'lumotlarni bayon qilish orqali yosh avlodga Buxoro savdo-sotig'i haqida ayrim ma'lumotlarni yetkazishdan iborat. Buxoroi Sharifning to'liq savdo manzarasini tasavvur eta olish ham yurtlarimizda o'zgacha g'urur baxsh etishi shubhasiz! Shayboniylar sulolasi idora qilgan davrda savdo-sotiq ishlari taraqqiy etib, savdo-sotiqqa aloqador binolar qurila boshlandi. XVI asr qurilgan savdo inshootlari orasida toq va timlar alohida qiziqish uyg'otadi. Toqlar shahristonning Labihovuz maydonidan Registon maydonigacha boradigan asosiy savdo ko'chasidagi chorrahalarida qurilgan. Qadimiy Buxoroi Sharifda turli mahsulotlar alohida-alohida rastalarda sotilgan. Sharq mamlakatlarining ko'pida Buxoro savdo rastalarida sotilgan mahsulot va buyumlar qadrlangan. Sug'd tilining ilk o'rta asrlardan boshlab, xalqaro savdo tili maqomini olishi, sug'd savdogarlarining savdo-sotiqda vositachilik qilishi ham savdo-sotiq rivojiga imkon yaratgan. Savdo rastalari Nodir Devonbegi madrasasining orqa tomonidan boshlanib, u yerda

rastayi halvogari, rastayi baqqoli, rastayi rohati-jon furushi, (muzqaymoq sotish rastasi) joylashgan bo'lsa, Ko'kaldosh madrasasi yo'nalishida bozori jav (tariq) faoliyat ko'rsatgan. Hozirgi Ko'kaldosh madrasasida bozori namak (tuz bozori) joylashgan. Uning qarama-qarshi tomonida bozori naxo't (mosh, no'xat, loviya) sotilgan. Nodir Devonbegi hovuzi atrofida nonfuro'shlar va holvagarlar rastalari bo'lgan. Labihovuzdan Samarqand darvozasi yo'nalishida attorlar rastasi, so'ngra ko'mir sotiladigan bozori tano'r (tandirsozlik bozori) davom etgan. Ko'kaldosh madrasasi orqasida rastayi qassob joylashgan. Labihovuzdan Toqi Sarrofondacha o't sotiladigan bozori alaf, choy rastasi, tovuq sotiladigan bozori murg', bozori latta, bozori sham joylashgan.

Toqi Sarrofon ikki ko'cha chorrahasida bo'lib, ulardan biri Registon tomoniga qarab ketgan. Bu toqning gumbazi bir-birini kesib o'tadigan 4 ta mustahkam peshtoq ustiga qurilgan. Peshtoqlar tagidan "Chorzamich" deb atalgan Buxoro arxitekturasiga xos gumbaz bilan qoplangan yo'l o'tadi. Bu toqning Sarrofon deb atalishiga sabab, unda sarroflar o'tirib xorijiy pullarni almashtirganlar va pul maydalaganlar. Gavkushon madrasasi yo'nalishida Shohruh arig'ining ikki tomonida cho'bfuro'shlar rastasi joylashgan.

Mag'oki Attori masjidi yo'nalishida attorchilik rastasi bo'lib, unda shom, attor va boshqa dorivorlar sotilgan. Tarixiy manbalarda yozilishicha, Mag'oki Attori masjidining orqa tomonidan Timi Safed joylashgan bo'lib, unda rastayi oynafuro'shi, rastayi shonafuro'shi joylashgan. Shuningdek, toqi Telpakfurushon yo'nalishida rastayi sallafuro'shi, rastayi adraslar o'rin olgan. Ko'kaldosh madrasasining Toqi Telpakfurushon yo'nalishida poyafzal rastasi, mix va taqa (namgari) singari rastalar bo'lgan.

Timi Abdullaxon 1577-yilda qurilgan. Markaziy Osiyoda yagona yopiq bozor hisoblanib, ichkari qismi juda salqin bo'lgan. Bu savdo markazida ipak, kundal, kimxo, farangi singari matolar sotilgan. Timning orqa tomonida miltiq sotiladigan bozor bo'lgan. Abdullaxon timida 6 ta darvoza bo'lib, odatda ko'p mahsulotlar chakana savdosi shu yerda o'tkazilgan. Qorong'i tushishi bilan bozor yopilib, hech kimning kirishiga qo'yilmagan. Xorijiy savdogarlarning savdo-sotiq ishlari olib borishi uchun shart-sharoitlar yaratilgan. Karvonsaroy ularga xizmat qilgan.

Toqi Zargaron muntazam 8 burchakli, uning 2 xonasi bahaybat gumbaz bilan yopilgan. 16 ta darchali gumbazning meridional qobirg'alari bor. U yerda 36 ta zargarlik do'koni bo'lib, ayollar uchun tayyorlangan va butun dunyoga mashhur zargarlik buyumlari shu yerda tayyorlanib sotilgan. Toqi Zargarondan Minorayi Kalon yo'nalishida ikki tomondan guruch (birinch) bozori joylashgan, undan keyin go'sht sotuvchilar (rastayi qassobi) joylashgan.

Registon maydoni chorrahasida Toqi Pargaron (hozir u yiqitilib yo'l o'tkazilgan) joylashgan bo'lib, unda o'q-yoy tayyorlangan 30 dan ortiq ustaxonalar joylashgan.

Registon va Boloi Hovuz atrofida ham katta-katta savdo rastalari joylashgan. U yerda choy, qovurilgan no'xat (biryon) qog'oz va siyoh, beshik (rastayi gavorafuro'sh), qo'y (bozori go'sfand), o't (alaf), kadi, tarvuz va qovun rastalari joylashgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Buxoroning eski shahar qismidagi mahallalar tarixini o'rganar ekanmiz bunda xonliklar davrida bunyod etilgan me'moriy inshootlar xususan savdo muassasalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гулямов Х.Г. Из истории дипломатических отношений России с Бухарским ханством XVIII в. –Т.: ФАН. 1992. С.95.

2. Раҳмонкулова З. “Бухоро амирлигининг дипломатик алоқалари”//Жамият ва бошқарув. 2002. №3. –Б.74-75.
3. Қўлдошев Ш. Манғитлар даврида Бухоро-Хитой муносабатлари/Бухоро тарихи масалалари(Республика илмий-назарий анжумани материаллари). Бухоро: 2017. –Б.178179.
4. Авазов Й. Бухоро амирлигининг ташқи иқтисодий алоқалари (XIX-XX аср бошлари)//Мозийдан садо. 2007. -№1. –Б.42
5. Логофет Р.И. Бухарское ханство под русским протекторатом. Т.2.-СПб., 1911.
6. Маев Н. Очерки Бухарского ханства, Гиссарского края и горных бекств // Материалы для статистики Туркистанского края. - СПб., 1879. Т.V.
7. Хаников Я.В. Пояснительная записка к картам Аральского и Хивинского ханского. Русского Географического Общества. Кн.1851 г.
8. Жуковский С.В. Сношение России с Бухарой и Хивой за последнее трехстолетие. -СПб, 1915.